

ELEMZÉS A VÁLLALATI STATISZTIKÁBAN*

A szocializmusban a tervgazdálkodás biztosítja a szocialista állam függetlenségét, a szocialista gazdasági rendszer megerősítését és válságmentes fejlődését, ami magában foglalja az újratermelés állandó bővülését és a dolgozók életszínvonalának folyamatos emelkedését.

A tervgazdálkodás egyik előfeltétele, hogy a termelőeszközök teljes egészükben vagy legalább is döntő mértékben az állam, még pedig a dolgozók államának kezében legyenek. Ebben az esetben természetesen elsőrendű feladattá válik a nyilvántartás és ellenőrzés.

Lenin írja: „... a szocializmus mindenekelőtt ellenőrzés és számvitel“¹

A terv ellenőrzése a statisztika által egyúttal lehetővé teszi, hogy a statisztika adatait a következő, már magasabb fokon álló terv készítésénél felhasználjuk, alapnak tekintsük.

Rendkívül nagy súlyt kell ezért helyezni arra, hogy a statisztika kiterjedjen a részletekre és ne elégedjék meg csupán összeoglaló adatokkal. Főleg a részletek vizsgálata során lehet feltárni a hibákat, aránytalanságokat. A statisztika építő és ellenőrző szerepének a népgazdaság minden területén — ipar, mezőgazdaság, kereskedelem — egyaránt érvényesülnie kell. Különösen kiemelendő ez a kereskedelemmel kapcsolatban, ahol a statisztika hosszú időn át háttérbe szorult a számvitel egyéb ágaival szemben. Ennek oka részben az is, hogy a kereskedelemnek bizonyosfokú lebecsülése jelentkezett a népgazdaság többi ágai mellett. Ennek a felfogásnak helytelen voltáról és a kereskedelem megváltozott szerepéről beszélt Sztálin elvtárs a Sz(k)P XVII. kongresszusán:

„Annak, hogy az ország gazdasági élete felpeszdüljön, az iparnak és mezőgazdaságnak pedig meglegyen, ami őket termelésük további növelésére sarkalja, még egy előfeltétele van, és pedig: élénk *áruforgalom* a város és a falu között, az ország kerületei és területei között... a szovjet-kereskedelem kifejlesztése, az a legaktuálisabb feladat, melynek megoldása nélkül tovább előrehaladnunk lehetetlen.“²

„... a szovjet kereskedelem a mi vérbeli bolsevik ügyünk, a kereskedelemben dolgozók pedig — beleértve az üzleti elárúsítókat is, feltéve, hogy becsületesen dolgoznak — a mi forradalmi, bolsevik ügyünk megvalósítói.“³

* A Statisztikai Szemle által hirdetett pályázatra érkezett pályámad.

¹ Lenin Művel. XXII. kötet, 45. old., oroszul.

² Sztálin: A népi gazdaság kérdései, Szikra, Budapest, 1950, 548. old.

³ U. o., 548—549. old.

Sztálin elvtársnak ez a tanítása rávilágít a kereskedelem jelentőségére a szocialista építésben és egyúttal azt is magában foglalja, hogy a kereskedelmi statisztikára az eddiginél nagyobb gondot kell fordítanunk.

Melyek tehát a szocialista kereskedelem legfontosabb feladatai?

1. Az áru beszerzése és ezzel kapcsolatban új áruforrások felkutatása;
2. Az áru tárolása, megfelelő készlet és választék biztosítása;
3. A szükséglet felmérése és annak alapján az áru forgalombahozatala, eljuttatása a fogyasztókhoz.

A kereskedelem fenti — nagy vonásokban vázolt — feladatai mellett ki kell emelnünk még:

a) a kereskedelemnek mindezt a lehető legolcsóbban, az önköltség állandó csökkentése mellett kell teljesítenie;

b) a kereskedelemre háruló gazdasági feladatoknak pontosan eleget kell tennie.

E feladatokat a kereskedelem a tervgazdálkodás keretében teljesíti, ami kötelezővé teszi a terv ellenőrzésének biztosítását, vagyis a statisztika fokozott kiépítését, fejlesztését.

A szocialista gazdálkodás törvénye: az állandó fejlődés, mely kötelességünké teszi a vállalatok munkájának dinamikus vizsgálatát. Tekintettel a szocialista kereskedelem viszonylag rövid múltjára, ezt általában a negyedévek összehasonlításával eszközöljük, figyelembevéve még az előző év hasonló időszakát, hogy így az esetleges idényszerű jelenségek is megfelelően értékelhetők legyenek.

A statisztikai adatok feldolgozása során — éppen az elemzés megkönnyítése és az áttekinthetőség érdekében — célszerűnek látszik az 1—3. alatt felsorolt feladatok teljesítésének egy táblázatba történő összefoglalása. E táblázat célja, hogy a beszerzés, az értékesítés és a készlet terv- és tényszámait együttesen tüntesse fel, ami lehetőséget ad így az adatoknak közvetlen összehasonlítására. Ezenkívül feltétlenül megkívánandó a tervteljesítési viszonyszám meghatározása és kívánatos a teljes forgalomból, illetve készletből a cikksoportonkénti megoszlási viszonyszámok meghatározása is.

Egy ilyen tábla a sok számadat miatt nehezen áttekinthető, a statisztika további elemzéseire azonban feltétlenül szükséges és a kereskedelmi szakvezetők tájékoztatására is alkalmas. Terjedelme miatt a táblázatot nem közlöm és a forgalom alakulásának elemzésével cikkenként külön nem foglalkozom.

Az említett tábla felhasználása, illetve felbontása során elsősorban szükségesnek látszik az egyes időszakok dinamikus vizsgálata. Döntő kérdés itt a bázisidőszak megállapítása, mivel ennek helytelen kiválasztása megévesztő és hamis következtetéseket eredményezne.

Forgalom és készlet alakulása

1950 III. negyed = 100

1. sz. tábla

Megnevezés	1950 III.	1951 II.	1951 III.
Beszerzés	100	83,73	81,46
Eladás	100	71,97	82,74
Együttes forgalom	100	76,91	82,20
Raktárkészlet	100	112,55	92,61

Az 1. sz. tábla az 1950. év III. negyedét tekintő bázisnak, különös tekintettel arra, hogy a jelenlegi vizsgálat tárgyát hasonló negyed képezi. E táblánál célszerűnek látszik az együttes forgalom — eladás plusz beszerzés — feltüntetése is, ami a létszámadatakka' összevetve a későbbiekben a termelékenység kiszámításához nyújt segítséget.

Az 1. sz. tábla vizsgálata azt bizonyítja, hogy a vállalat forgalma nagyobb mértékben csökkent, mint készletértéke. Ez a tény beható vizsgálatra szorít és arra kötelez bennünket, hogy a későbbiekben a vállalat létszám- és beralakulását ebből a szempontból is vizsgáljuk. Már itt tisztázandó azonban a raktárkészlet viszonylagos emelkedésének oka és akkor megállapítható, hogy a vállalat tevékenységi területének egy részét átadta és a cikkek sokfélesége nem engedte meg a készlet arányos csökkentését.

Hasonló tábla — szükséghez képest — egyes cikksportokról is készíthető, ami a tervezés munkájában nyújt segítséget.

A vállalat működésének tervszerűsége

2. sz. tábla

Megnevezés	1950 III.	1951 II.	1951 III.
	tervszerűség százaléka		
Beszerzés	81,0	59,9	81,4
Eladás	90,4	60,0	81,6
Raktárkészlet	63,5	77,8	84,4

Gyakorlatban a kereskedelem nem vette igénybe eddig, de a fejlődés mai fokán már indokoltnak látszik a tervszerűség megállapítása is. Az ezt tartalmazó 2. sz. tábla szerint a vállalat munkájának tervszerűsége javul. Kivételt képez itt látszólag az eladási forgalom, ahol az 1950 III. negyed a legkedvezőbb, azonban a hatalmas arányú tervteljesítéssel a tervszerűség nem áll arányban, míg 1951 III. negyedében közelíti meg legjobban a tervszerűség a tervteljesítést.

A vállalat tervteljesítése és tervszerűsége százalékban

3. sz. tábla

Időszak	Tervteljesítés		Tervszerűség
	Beszerezés		
1950 III.	103,8	81,0	81,4
1951 II.	69,2	59,9	
1951 III.	95,6	81,4	
	Eladás		81,6
1950 III.	140,1	90,4	
1951 II.	73,4	60,0	
1951 III.	99,6	81,6	
	Raktárkészlet		84,4
1950 III.	72,0	53,5	
1951 II.	90,1	77,8	
1951 III.	96,5	84,4	

Ilyen felülnő eltérések esetén indokolt lehet a tervteljesítés és tervszerűség együttes kimutatása is. Ez az összeállítás azt bizonyítja, hogy az eladás

és készletezés terén a tervszerűség állandóan javult, míg a — bizonyos mértékig a vállalatától független — beszerzés javult ugyan a bázishoz, de visszaesett az előző időszakhoz képest.

Átlagkészlet kiemelt cikkszoportoknál

4. sz. tábla

Megnevezés	Készlet (ezer forint)			Átlagkészlet	Az összes készlet %-ában
	1950 III.	1951 II.	1951 III.		
BE. 00.	228	493	462	394	10,53
DA. 24.	299	194	186	228	6,04
DA. 51.	145	317	304	255	6,81
DC. 04.	684	495	296	492	13,14
Teljes készlet	3680	4142	3408	3743	100,00

Hasznos segítséget nyújthat a 4. sz. tábla a készlet tervezésénél, amikor átlagolás alapján állapítjuk meg a vállalat készletét egy-egy cikkszoportban. Ugyanitt megállapíthatjuk a cikkszoport arányát a teljes készlethez. Hangsúlyoznunk kell itt, hogy a szakma esetleges idényszerűségeit feltétlenül figyelembe kell venni, tehát a szükséges készlet megállapítása nem történhet mechanikusan az átlag alapján, mégis ezen átlagok hasznos segítséget, alapot nyújtanak a tervezésnél. Hasonló táblák a forgalom területén is készíthetők, azonban az idényszerűsége itt még fokozottabb gondot kell fordítani, mint a kevésbé mozgékony raktárkészletnél.

Említettük már a kereskedelem feladatát, ami elsősorban a nagykereskedelmi árueelosztás területén döntő jelentőségű. Eppen ezért semmiképpen sem mondhatunk le az értékesítés szektorális vizsgálatáról.

Eladást forgalom szektorális megoszlása

5. sz. tábla

Időszak	Állami %	Szövetkezeti %	Magán %	Egyéb %	Összesen %
1950 III.	52,4	25,2	14,0	8,4	100
1951 II.	53,5	24,4	6,4	15,7	100
1951 III.	54,7	27,2	4,5	13,6	100

A tábla vizsgálata különösen éles változást mutat az 1950. és 1951. évek összehasonlításánál, amikor is a magánszektor erős visszaszorulása mellett az „egyéb” emelkedik, körülbelül azonos arányban. Az „egyéb” szektor az ipari és mezőgazdasági vállalatokat, közületeket foglalja magában, ami arra mutat, hogy a korábban kiskereskedelemnél — és ezen belül jelentős részben magánkiskereskedelemnél — eszközölt ilyen beszerzéseket most az állami nagykereskedelem biztosítja. Megállapítható továbbá az állami szektor állandó fejlődése és ugyanakkor a szövetkezeti szektornak — átmeneti visszaesés után bekövetkezett — jelentős növekedése.

Hasonló táblázat készítenendő — a kérdés jelentőségének megfelelően — a beszerzés vonalán, a helyi ipartól történő beszerzés arányának kimutatására is.

Súlyos hiba volna megfedkezni a statisztika nevelő, mozgósító szerepéről, amikor a tervteljesítés kiértékelésével rámutat a hibákra, lehetővé téve ezzel azoknak megszüntetését. E téren, valamint a munkaverseny szervezésének terén — kifejező erejénél fogva — kiemelkedő jelentősége van a grafikai ábrázolásnak. Itt feltétlenül arra kell törekedni, hogy grafikonjaink ne legyenek zsúfoltak, mert azzal éppen annak legfőbb erényét — az érthetőséget — veszélyeztetnénk.

Leginkább megfelel e téren — mert legnagyobb mozgósító ereje van — a terv- és tényszámok szemléltető összehasonlítása. Feltétlenül kötelező azonban az ilyen grafikon naponkénti vezetése, mert ellenkező esetben nem segíti, hanem fékezi a versenyszellemet.

A grafikon tervszámainál helyes a havi ütemezést is figyelembevenni, hogy a tervszámok emelkedése — idényjellegű iparágban esetleg csökkenése — látható legyen.

Rendkívül elhanyagolt területe tervezésünknek és ennek következtében statisztikánknak is a területi tervezés és annak ellenőrzése. A Szovjetunió tapasztalatai alapján tudjuk, hogy a területi tervek helyes elkészítése és megfelelő végrehajtása elsődrendű feltétele a szocialista gazdaságnak. Ha vizsgált vállalatnál a területi tervek teljesítését ellenőrizzük, akkor szintén tapasztalhatjuk a terv e részének elhanyagolását.

6. sz. tábla

A polgári járás területi tervteljesítése

Helység	¼ évi tervteljesítés %-a
Újmargitta	95,3
Egyek	73,7
Nagybagota	60,9
Tiszayuláháza	69,8
Újtikos	58,7
Polgár	179,1
Görbéháza	95,4
Folyás	306,0
Tiszacsépe	81,8
Óhattelekháza	110,8
<i>Polgári járás</i>	<i>103,8</i>

A globális adatok azt mutatják, hogy a vállalat a negyedben tervét 103,8 százalékra, tehát megfelelően teljesítette. Ha azonban részleteiben vizsgáljuk meg e teljesítést, akkor az 58,7% mellett 306,0% tervteljesítéssel is találkozunk, ami azt bizonyítja, hogy a vállalat ezt a kérdést elhanyagolta és nem teljesítette kellőképpen a szocialista elosztás feladatait.

Tekintettel arra, hogy ennek a kérdésnek komoly jelentősége van, ezt az eltolódást súlyos hibának kell minősítenünk. A havonkénti vizsgálat még nagyobb eltéréseket állapíthat meg.

Ezzel kapcsolatosan meg kell állapítani, hogy a vállalat inkább a keresletet elégíti ki és kevésbé van tekintettel a szükségletre. Nyilvánvaló, hogy a szocialista elosztás feladata éppen az, hogy a szükségletet állapítsa meg és annak fedezéséről gondoskodik. Ha a vállalat az egyik területen felmerülő keresletet teljesen kielégíti, akkor ez azt eredményezheti, hogy más területen a szükségletet sem tudja biztosítani. A szállítási szerződések rend-

szere biztosítja a termelő vállalatok szükségletét, azonban egyáltalán nem lehet közömbös részünkre az egyes területek ellátottságának aránytalansága, amire pedig a 6. sz. tábla utal. A vállalat kötelességévé kell tenni a nagyobb gondosságot ezen a vonalon és megfelelő operatív adatszolgáltatás bevezetését, mely az aránytalanságok kiküszöbölését lehetővé teszi.

Az áruforgalom és készletezéssel kapcsolatban a vizsgálatot tovább lehet mélyíteni minden tekintetben, így kiemelt cikkszoportokra vagy éppen cikkelemekre, melyeknek szakmai fontossága azt megköveteli.

Jelen elemzés során azonban fontosabb annak vizsgálata, hogy a vállalat eleget tett-e a szocialista gazdaság jellemző és kötelező önköltségsökkentésének. Az ilyen vizsgálat során — a termelékenység vizsgálatával párhuzamosan — általánosan elfogadott fajlagos mutatónak tekintjük az egy főre eső eladási forgalmat.

Egy főre eső eladási forgalom alakulása

7. sz. tábla

Időszak	Létszám	Eladási forgalom 1000 Ft	Egy főre eső forgalom Ft	1950 III. negyed = 100
1950 III.	47	7919	56,163	100,0
1951 II.	38	5699	49,992	89,0
1951 III.	38	6552	57,474	102,3

Ha ezt a mutatószámot a táblán megvizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy a vállalat a II. negyedévi visszaesés után a III. negyedben nemcsak elérte, de kis mértékben meghaladta a bázisidőszaknak tekintett 1950 III. negyedév eredményét.

E mutató hibája, hogy csupán az egyik irányú forgalmat veszi figyelembe, holott ugyanazon mennyiség a vállalathoz be is érkezik. Kétségtelen általában, hogy a beérkező áruval kapcsolatban kevesebb munkaerő-szükséglet merül fel, mint a kis tételekben kimenő áruval, viszont a kimenő áru magasabb elszámolási értéke ezt a különbözetet nagyrészt kiegyenlíti. Helyesebbnek látszik ezért az egy főre eső együttes forgalomnak megvizsgálása.

Egy főre eső együttes forgalom alakulása

8. sz. tábla

Időszak	Létszám	Beszerezés 1000 Ft	Eladás 1000 Ft	Együttesen 1000 Ft	Egy főre eső együttes forgalom Ft	1950 III. negyed = 100
1950 III.	47	5734	7919	13,653	96,830	100,0
1951 II.	38	4801	5699	10,500	92,106	95,1
1951 III.	38	4671	6552	11,223	98,447	101,7

Ez már azt mutatja, hogy a vállalat csökkent beszerzése miatt felszabaduló munkaerőt — egyébként helyesen — használta fel az értékesítési vonalon a tárgynegyedben.

Nem elégedhetünk meg azonban az egy főre eső forgalom globális vizsgálatával, hanem meg kell azt néznünk munkavállaló-csoportonként is. Nyilvánvalóan nem közömbös, hogy a vállalat kereskedelmi, ügyviteli és egyéb dolgozóinak száma milyen arányt mutat a forgalomhoz képest.

A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy mennyire tett eleget a vállalat a nők nagyobbarányú bevonására vonatkozó rendelkezéseknek. Az előző

év hasonló időszakához képest az emelkedés ugyan igen jelentős, de a tárgy-időszakban a vállalat valószínűleg nem fektetett elég nagy súlyt e kérdésre, bár a férfimunkaerők csökkenése mellett mutatkozó női létszám emelkedése azt bizonyítja, hogy a vállalat e kérdést nem hanyagolta teljesen el.

Nők foglalkoztatásának alakulása

9. sz. tábla

Időszak	Férfi	Nő	Nők aránya %
1950 III.	40	7	17,5
1951 II.	29	9	31,0
1951 III.	27	11	40,7

A statisztika kiterjed még az önköltségcsökkentés vizsgálata során az általános költségekre is. Ez nemcsak a folyamatos költségellenőrzésben nyújt segítséget, de megbízható és pontos alapot ad a további tervezéshez.

Jövedelmezőség részletező összehasonlítása

10. sz. tábla

Megnevezés	1950 III.		1951 II.		1951 III.	
	1000 Ft	%	1000 Ft	%	1000 Ft	%
Eladási forgalom	7919	99,82	5699	96,30	6552	99,44
Egyéb bevétel	14	0,18	219	3,70	27	9,56
Összes bevétel	7933	100,00	5918	100,00	6589	100,00
Eladott áru besz. értéke	6565	82,75	4742	80,13	5362	81,38
Munkabér	111	1,40	79	1,33	81	1,23
Általános költség	92	1,16	75	1,26	46	0,70
Szállítási költség	220	2,77	110	1,86	108	1,64
Közteher	294	3,71	491	8,31	585	8,88
Értékcsökkenés	3	0,04	2	0,03	2	0,03
Elkülönített költség	82	1,03	71	1,20	137	2,07
Nyeresség	566	7,14	348	5,88	268	4,07
Összes ráfordítás és nyereség	7933	100,00	5918	100,00	6589	100,00
Közteher + nyereség	860	10,85	829	14,19	853	12,95
Egy dolgozóra eső akkumuláció ..	18,3		22,1		22,4	

Megjegyzés: Az akkumuláció kiszámítása annyiban helytelen, hogy nem számítható be az akkumulációba a közterhek között szereplő társadalombiztosítási járulékok.

Ipari vállalatoknál különös jelentősége van, de a kereskedelmi vállalatoknál általában az állóeszközök változása rövid időszakon belül minimális. Jelen esetben mind az előző évben, mind a megvizsgált időszakban a vállalat állóeszközei az összes eszközök értékének 2%-át képezik, ami elfogadható.

A pénzügyi terv és tervteljesítési értékelésére a Magyar Nemzeti Bank által kötelezően elrendelt negyedévi kiértékelés kellő alapot nyújt.

A forgalom, készletek, munkabér és költségek külön vizsgálata mellett gyakran szükséges és igen hasznos egy összefoglaló kimutatás a vállalat működéséről. A 10. sz. tábla ezeket az adatokat állítja össze. Ennek vizsgálata nagyrészt ismert tényeket közöl.

A munkabérek és általános költségek elemzését már elvégeztük. A szállítási költségek állandó csökkenése arra mutat, hogy a vállalat az önköltségcsökkentést e téren is megvalósítja. Az elkülönített költségek jelen esetben a vállalattól független tényezők.

A vállalat nyereségének csökkenő tendenciája vizsgálatra szorul. Megállapítható mindenesetre, hogy azt a nyereség adósítása okozta, amit az „adó+nyereség” sor igazol.

Az „egy dolgozóra eső akkumuláció” ismét a dolgozók munkájának termelékenységére mutat rá. Kedvező az előző évhez képest, de a folyó évben a szocialista vállalatra kötelező haladó átlagnormák nem érvényesültek kellőképpen.

Befejezésül ismét hangsúlyoznunk kell, hogy a statisztika a terveződéskódás egyik legfontosabb eszköze. Látnunk kell azonban ugyanakkor, hogy a statisztika nem öncél: mindenkor a termelés szolgáltatásában kell állnia és feladatai a termelés érdekeinek megfelelően változhatnak.

„Munkánk középpontjában az előttünk álló esztendőben gazdasági téren öt éves tervünknek jó megvalósítása szerepel” — mondotta Rákosi elvtárs, szeretett vezérünk. Ezt a statisztikai dolgozónak szem előtt kell tartania, mert jó munkával, az ellenőrzés és nyilvántartás helyes megszervezésével nagy mértékben hozzájárulhatunk annak a harcnak sikeréhez, melyet dolgozónk az öt éves terv sikeres, mielőbbi befejezéséért folytatnak.

A Központi Statisztikai Hivatal Ipari főosztályának lapja, az

IPARSTATISZTIKAI ÉRTESÍTŐ

az iparstatisztika gyakorlati és időszerű elméleti kérdéseivel foglalkozik, kapcsolatot képez az üzemi statisztikusok és a Központi Statisztikai Hivatal között, az iparstatisztikusok mindennapi munkájának segítőtársa.

Megjelenik minden hónap végén

Előfizetési ára egy évre 24 Ft, félévre 12 Ft.

Egyes szám ára: 2 Ft.

Megrendelhető a Statisztikai Kiadóvállalatnál (Budapest, II, Keleti Károly-u. 5/7. I. L. Tel.: 350—126, 130-as mellék)